

Будимир Алексић, ИЗ ПРОШЛОСТИ ЦРНЕ ГОРЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ,
Институт за српску културу – Никшић, Никшић, 2020.

У овој књизи одабрани су радови чији су предмет питања историје Црне Горе и Херцеговине. Настали су током последњих седамнаест година, а већина их је објављена у периодичи или у зборницима као прилози с међународних или домаћих научних скупова. То је избор радова који омогућава преглед Алексићевог научног рада из домена историографије, Приређен је тако да су групе радова проблемски повезане, радови груписани према садржају, допуњују се. Композиција књиге морала је бити заснована на историјској периодизацији. У овом су дјелу хронолошки обрађени битни развојни токови Црне Горе и Херцеговине. Читаоци, на основу Алексићевог казивања о Црној Гори и Херцеговини, могу сазнати какве су оне некада биле, како су у тренуцима злих времена страдале, и како су ново изникле у заједничкој држави. Ширина, могло би се готово рећи свеобухватност Алексићевог интересовања за историјске појаве уродила је бројним радовима о прошлости Црне Горе и Херцеговине, а тежиште је на анализи политичког и културног развоја у 19. и 20. вијеку. То је велико и захвално подручје за истраживање и проучавање, коме се мора прила-

зити дубоко, свестрано и студиозно. И научна апаратура која прати главни текст свједочи о свестраној обавијештености аутора и о бројној литератури коришћеној у радовима. По концепцији и коришћеној литератури прије свега наше провенијенције, ова књига се одликује оригиналношћу. Ови радови нам говоре и да се историјска синтеза мора ослањати на теоријска сазнања читавог низа друштвених наука – књижевности, етнологије, психологије, права, социологије, филозофије, географије. Без шире научне културе и специфичних теоријских знања у ужој научној области коју непосредно истражује и проучава, историчар не може објаснити утврђене историјске чињенице. Таква дјела, разумије се, остају без већег утицаја у историографији. Књижевно изражавање у историографским радовима Будимира Алексића је у функцији рационалног научног језика. Он то постиже његовањем језика струке, коришћењем историјске терминологије и придржавањем класификацијских појмова и категоријалног система, односно научног апарата различите врсте. На тај начин он нам тачно, прегледно, једноставно и убједљиво саопштава резултате свог истраживања,

полазећи од садржаја које му нуде извори и литература. Резултат трајне вриједности остварује користећи једину праву методу – научну методу.

Радови су писани на основу фактичког стања, непобитних чињеница, држећи се научних, а не идеолошких принципа, са потребне временске удаљености, кроз призму истине и стварности. Аутор је све појаве и историјске догађаје о којима пише објективно, зналачки анализирао и објаснио, иако посао пред којим се нашао није био ни најмање једноставан.

У композиционом погледу, књига је структурирана из два дијела.

Први дио књиге је насловљен „Црногорске теме“, други дио – „Херцеговачке теме“. И први и други дио су доста обимни и разноврстни. Радови садрже податке о политичкој, црквеној, просвјетној и културној активности подручја различитих по условима развитка у прошлости: Црне Горе са својим специфичним карактеристикама и Херцеговине, у којој се ова дјелатност развијала под посебним околностима живота, прво у заосталој области Османске царевине, а затим у оквиру развијеније европске државе, Аустро-Угарске, све до 1918. године. Потпунија анализа ових активности овако својеврсних друштвених средина захтијевала је и донекле друкчије прилазе проблему који се самим тим поставља.

У првом раду насловљеном „Косово и Метохијау политици и књижевности владика и господара Петровића-Његоша“ аутор каже да је српска народна традиција о Косову, као светој земљи која је била ризница свега најдрагоцјенијег што је српски народ створио у историји, и као мјес-

то на коме се 1389. збио централни догађај читаве српске историје, нарочито активно живјела у подловћенској (Старој) Црној Гори и сусједним Брдима као „непокореним“ крајевима српског етничког простора. Као што је познато, кроз цјелокупно своје стваралаштво Његош провлачи тезу, засновану на народном предању и историјским чињеницама, да су Срби са простора Старе Црне Горе и Брда директни потомци преживјелих српских витезова, учесника у Косовском боју, који су послје тога избјегли турско ропство и збјежали се у неприступачне планине, гдје су водили „борбу непрестану“ и, у најтежим условима, чували успомену на Лазареву жртву и Обилићев подвиг, и – захваљујући томе – сачували српско име и вјеру. Срби с овог простора су се са Косовом рађали, живјели и умيرали. Као што је Обилић био симбол херојства, тако је Вук Бранковић у Црној Гори вјековима представљао симбол издаје. Из свега што је саопштено у раду јасно се види да је национална и политичка идеологија владарске куће Петровића, као и њихово књижевно, духовно и свеукупно културно стваралаштво било прожето косовском традицијом, односно косовском завјетном мишљу и одређењем. Косовска традиција је у подловћенској Црној Гори била снажно развијена и прије њиховог доласка на чело Цетињске митрополије крајем 17.вијека, а у политичкој дјелатности ове митрополитско-господарске лозе нашла је свој најснажнији израз. Суштина тог политичког програма је „освета Косова и обнова Душановог царства.“

У раду „Истрага потурица као тема Горског вијенца у интерпретацијама црногорских идеолога“ Але-

ксић говори да је Његошево дјело постало предмет политичких манипулација протагониста црногорскогидеолошког пројекта. Они су посебан напор уложили у доказивање тезе да је истрага потурица, историјски догађај с почетка 18. вијека који је Његош узео за тему Горског вијенца, само продукт Његошеве имагинације, те да се дакле не ради о вјеродостојном историјском збивању. Будимир Алексић у раду даје и одговор на питање шта је идејна позадина тезе црногорских идеолога о историјском непостојању истраге потурица и шта их је мотивисало да докажу непостојање догађаја чију историјску вјеродостојност ниједан историчар није доводио у питање.

У раду „Манастир Стањевићи као књижевни и културни центар“ закључује да је културна и књижевна дјелатност у манастиру Стањевићи, у периоду од 1736. до четрдесетих година 19. вијека била изузетно богата и плодотворна. Живот и стваралаштво шесторице српских књижевника, већим или мањим дијелом, везани су за овај манастир. Ријеч је о митрополитима Сави, Василију, Петру Првом и Петру Другом Петровићу, Доситеју Обрадовићу и Вуку Стефановићу Караџићу. Аутор продубљује и употпуњује досадашња знања о овом веома значајном манастиру.

Рад „Односи Светог Петра Цетињског и војда Карађорђа“ говори о њиховој сарадњи, плановима и смислу и значају кореспонденције. У њему је аутор цјеловито приказао и зналачки освијетлио ратну сарадњу Црне Горе и Србије у вријеме Првог српског устанка. Интересантне су информације које рад пружа о овим односима, анализе и изведени закључци не могу се фактографски оспоравати.

Ове односе аутор описује промишљено и опрезно. О њима се доста писало, узгред или засебно, али још увијек нема цјеловите студије о односима ове двије значајне историјске личности.

„Радови Бранислава Ђурђева о прошлости Црне Горе турског периода“ представљају драгоцјену допуну његовој стваралачкој биографији. Знатан дио научноистраживачког рада Бранислав Ђурђев је посветио историји Црне Горе од краја 15. до почетка 18. вијека, освијетливши многе непознанице из овог раздобља на основу прворазредне турске архивске грађе. Изучавајући разне теме из историје Црне Горе тзв. турског периода владавине, допринио је унапређењу наше историографије и дефинитивно ријешио питање статуса и положаја Црне Горе у 16. и 17. вијеку. Рад представља цјеловит и свеобухватан приказ живота и дјеловања ове значајне научне личности чије дјело има трајну научну историографску вриједност и даје огроман прилог разумијевању историје Црне Горе.

Сарајевски атентат имао је веома снажан одјек у Краљевини Црној Гори и изазвао је узнемиреност и забринутост како у народу, тако и на двору и у владиним круговима. Више но икада до тада и обични људи су слутили да се збивају, или ће се десити, догађаји од далекосежног значаја за цијелу српску нацију. Овом догађају посвећен је рад „Одјек Сарајевског атентата у Краљевини Црној Гори“, који представља драгоцјен прилог, нарочито у разјашњавању узрока сукоба и почетка аустроугарске агресије на наше земље. Будимир Алексић обрађује односе Црне Горе и сусједне Монархије са којом је она имала око

једне трећине државне границе и са којом је била упућена на неизбежне политичке, економске, културне и остале везе кроз читав 19. вијек и све до 1914. године. Рад се темељи на провјереној изворној грађи и тачним чињеницама у историјској литератури. Нијесу изостављени новински чланци и они ријетки текстови из часописа до којих шира читалачка јавност теже долази.

Уједињењу Црне Горе и Србије 1918. и славној Подгоричкој скупштини аутор је посветио два рада: „Подгоричка скупштина 1918. године и уједињење Црне Горе и Србије“ и „Уједињење Црне Горе и Србије 1918. у српској мемоарској литератури“. Ови радови свједоче да није случајно што црногорско-србијански односи до 1918. године чине једно од веома значајних тематских подручја којима се Алексић бави. У радовима су прегледно, исцрпно и студиозно обрађени сви аспекти уједињења у оном судбоносном раздобљу европске и свјетске историје, када се рјешавала судбина српског и осталих југословенских народа. Обрађен је сам чин уједињења 1918. и контроверзе које су увези с њим настајале, а које су и данас актуелне. У радовима се инсистира на томе да није исправно из данашње перспективе говорити о догађајима из прошлости, већ се морају узимати у обзир историјске прилике у којима су се догађаји дешавали. Српске земље нису случајно остале политички и територијално необједињене у српску државу и у процесу конституисања европских нација и држава током 19. и 20. вијека, и то упркос потискивању османског, а касније и њемачког и аустроугарског завојевача. Разлог је заједнички интерес ванбалканских

центара моћи да се онемогући интегрисање српских земаља у једну српску државу.

Други дио књиге – „Херцеговачке теме“ отвара рад „Отпор Светог Василија унијаћењу Срба и покушаји римокатоличке пропаганде да га прогласи за унијату“ који говори о отпору Светог Василија и настојањима римокатоличких агитатора да поунијате православне Србе у Херцеговини. Аутор се у раду бави расправљањем проблема, односно дубљим анализирањем и освјетљавањем ове историјске појаве. Значај рада одређен је на неки начин и чињеницом да су досадашњи резултати историјске науке о овој проблематици ограничени, па се осјећала потреба за објективном истином о улози Светог Василија, која се могла утврдити искључиво опсежним и исцрпним истраживањима. На таквом темељном приступу овој историографској теми, на оданости задатку истинске спознаје отпора унијаћењу заснива се овај рад. То је обиман истраживачки рад који пружа много важних и нових обавјештења и биће од значаја за боље сагледавање црквене и политичке историје Херцеговине 17. вијека.

Будимир Алексић се у раду „Херцеговина у плановима Црне Горе и асимилација херцеговачких Срба у црногорском државном оквиру (1878–1918)“ бави главним циљем политичког дјеловања господара Црне Горе према Херцеговини и главним карактеристикама планова у погледу стратегијског циља – ослобођења ове области и њеног припајања Црној Гори. У другом дијелу рада он се бави проблемом асимилације херцеговачких Срба у црногорском државном оквиру, односно питањем: Како је дошло

до црногоризације Старе Херцеговине, која је 1878 припала Књажевини Црној Гори. До настанка овог рада, овој теми српска историографија није посветила дужну пажњу. Расправа представља оригиналан прилог проучавању нововјековне прошлости Црне Горе и Херцеговине.

Рад „Књаз Никола Петровић и Херцеговачки устанак (1875–1878)“ говори о односу црногорског књаза према овом устанку и уопште према Херцеговини. Истраживачки процес приликом израде овог рада био је веома сложен, обиман и систематичан. Успјешно је издвојен овај период живота књаза Николе. Сабрано је обиље материјала, добро систематизовано, свеобухватно приказујући дјелатност књаза Николе. Аутор је успио да разријешити многе дилеме и да изнесе досад непознате моменте из књажевог живота. Резултати ових истраживања су значајан допринос науци у проучавању односа Црне Горе и Херцеговине.

„Челници српских културних институција у Старој Херцеговини“ наслов је рада у ком је Алексићобрадио Друштво никшићке читаонице, Позоришно друштво, Пјевачко друштво „Захумље“. Посебно је издвојио и обрадио челнике српских културних манифестација Стевана Врчевића и Стојана Церовића. Даје нам и преглед издавачке дјелатности. Рад представља добар приказ не само културних дешавања у Старој Херцеговини, већ даје cjеловиту слику живота људи тог времена, те политичко и културно дјеловање неких истакнутих личности са овог простора.

О односу Ватикана, загребачког надбискупа, сарајевског бискупа, мостарског бискупа, о вјерској пропаганди, држању херцеговачких и

босанских фрањеваца према српском народу говори рад „Држање римокатоличког клера у Босни и Херцеговини током Првог свјетског рата“. Радом је употпуњена слика свеобухватне прошлости српског народа у нововјековној историји. Дат је пресјек политичких и друштвених прилика у којима је живио српски народ од 1914. до 1918. године.

Слиједи рад „Херцеговина у Зетској бановини (1929–1941) у ком се научној и широј јавности ставља на увид најзначајнија фактографија везана за прилике у Херцеговини у овом периоду. У Зетску бановину је ушло шест херцеговачких срезова: Билећки, Гатачки, Љубињски, Невесињски, Столачки и Требињски. Зетској бановини је припао и Фочански срез који у историјском смислу такође припада Старој Херцеговини.

Предмет рада „Херцеговина у епској поезији 20. вијека“ су епске пјесме, настале у 20. вијеку, а које су тематско-мотивски посвећене свијету, људима, догађајима и поднебљу српске Херцеговине. Њена бурна историја и знамените личности које је изњедрила, имали су истакнуто мјесто у српској епској поезији 20. вијека. Дубље проучавање Херцеговине у епској поезији 20. вијека врло је користан допринос разумијевању културног успона уопште. Критичка анализа и оцјена створеног у овој области за то вријеме може само позитивно утицати на богаћење културе и друштва у коме се она развија. Пјесме обилују подацима који се могу срести у знатном броју историјских докумената. Извори који су пјевачу послужили као грађа за настанак народне пјесме много су разноврснији него што би се прије истраживања могло замислити.

Наравно, оне се морају крајње критички и опрезно узимати као историјски извор у расправама.

Гледано у цјелини, ова књига јесте видан допринос нашој историографији и послужиће као подстицај за даља научна истраживања.

Сазнајемо и много тога новог што нам до сада није било познато. Аутор посједује широку културу и веома је упућен у књижевну литературу, што му је омогућило да пронађе мјеру између научне терминологије и лијепог начина приповиједања. Зато ће књигу радо и са разумијевањем читати не

само стручни кругови већ и шира културна јавност. Значајна одлика књиге је њена заснованост на врло исцрпној литератури, као и на одиста богатој специфичној документацији коју је аутор консултовао. Још једну одлику видимо у лијепом језику и допадљивом стилу којим је писана. У свему књига је драгоцјено научно истраживачко штиво, несумњиво потребно не само стручним научним радницима већ и свим осталим поштоваоцима научне мисли. Рецензенти су проф. др Александар Стаматовић, проф. др Далибор Елезовић и др Жарко Лековић.

Др Жарко Лековић